

Проблеми інтертекстуальності та українська література

Анатолій Козлов

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯЗИЧНИЦЬКИХ БОГІВ СКАНДИНАВІЇ ТА РУСИ

У статті розглянуто ідейно-функціональну спрямованість образів богів, божеств та реальних людей. У наслідок чого з'ясовано: абсолютна більшість міфічних істот, божеств і перш за все бог Одін спрямована на покращення життя людей у суворих умовах Скандинавії, тобто на добротворення, а значить на високе одухотворення самого буття північноєвропейських народів.

In the article analysis to function purposefulness paganism Scandinavian gods and Ruthenian. The gods Scandinavian was good and evil. They were purposefulness on the good or evil. The gods Ruthenian more virtue to the ppeople.

Так, збірники і окремі твори скандинавського епосу й міфів укладали й презентували А. Я. Гуревич, М. І. Стеблін-Каменський та інші. Досліджували ці пам'ятки й твори Р. Вагнер, О. М. Веселовський, К. М. Корольов, Е. Мелетинський, особливо М. І. Стеблін-Каменський та інші.

Вітчизняні дослідники міфо-релігійних пам'яток відзначилися дещо менше, але й тут є свої досягнення.

Загалом філософи визначили перш за все межі й масштаби світобачення язичників; культурологи – сутність, роль і місце культур народів Європи в культурі народів світу; міфологи й зокрема релігієзнавці зосереджували їхню увагу передовсім на тому, як творилися міфи про богів, як ставилися народи континенту до їхніх богів і чого вони чекали від них тощо.

І, мабуть, не через таке суто етимологічне дослідження того, як саме творилися самі імена язичницьких богів європейців

– на основі яких глибинно-корінних лексично-семантичних першоутворень вони вибудовувалися та інше.

У даному разі зупинимося на основних призначеннях (тобто, на духовному наповненні) – чому саме, добру чи злу, “служив” (призначався) і кожен окремий бог, і більшість богів загалом. А оскільки стаття має певні межі, зупинимося на функціональній призначеності (спрямованості) лише богів скандинавських народів. І за основне джерело інформації візьмемо “Скандинавскую мифологию”: Энциклопедия. – М.: Эсмо; СПб: Мидгард, 2004. – 592 с.

Саме за цим науковим виданням будуть визначатися й основні функції і призначення (та функціональні цілеспрямованя (духовність) язичницьких богів народів Скандинавії.

А при наявності міфо-релігійних паралелей і паралелізмів чи схожості образів язичницьких богів скандинавів та русичів (передовсім за “Велесовою книгою”) буде здійснено спроба інтертекстуальних зіставлень та порівнянь і, отже, пошуку спільного й відмінного в духовності божественних персоніфікацій скандинавських та слов’янських народів.

У свідомості східних слов’ян, і передовсім у свідомості українців, давно вже сформувалася думка про те, що ми прийняли християнство чи не останніми (після нас воно прийшло хіба що в Польщу – аж на цілий рік пізніше), і на цій основі майже постійно вибудовуються всілякі версії і про “відсталих” прадавніх русів-варварів (ім нібито й письмо подарували візантійці) і про “меншовартісність” сучасних українців, хоча насправді всі ці процеси відбувалися значно складніше: послідовно і не завжди, за загальними для всіх народів зразком і невторно у кожного з них тощо.

Та чи не найзагальнішими для всіх народів Європи були пошуки вищих (загальнолюдських) цінностей, як найнадійніших критеріїв духовності. І пошуки ці народжувалися і в процесах переселень народів (прикладом і доказом цього може бути більш, ніж півтисячолітнє, з 200-го по 800-й рр., заселення Скандинавії германськими племенами, і в процесі заміни однієї релігії іншою на одній і тій же території, у межах одно-

го етносу (як це сталося з багатьма європейськими народами під кінець першого і на початку другого тисячоліть нової ери).

І все це так складно й важливо, що може стати предметом не одного значного дослідження у багатьох галузях гуманітарних наук. А особливо близьким й цікавими, з точки зору духовності є, на нашу думку, епоха вікінгів і епоха русичів (знову ж таки – в кінці першого та на початку другого тисячоліть нової ери).

Спробуємо це довести на процесі формування, становлення, стабілізації й одночасного відмирання духовності міфологічних образів богів і божественних персоніфікацій готтів і русів указанного періоду.

Для вияву й огляду схожості й відмінності функціональних цілеспрямовань духів, божеств, богів та боголюдей буде використано – не лише “Велесову книгу”, а й енциклопедію “Українська міфологія” (К.: Либідь, 2002. – 664 с), тобто буде враховано міфологію як дохристиянського, так і давньохристиянського періодів (знову ж таки – кінець першого й початок другого тисячоліть).

Зважаючи на те, що український читач досить обізнаний і зі світоглядом язичників-русів щойно вказаного періоду, і з їхніми богами та звичаями. Зупинимося детальніше на найважливіших, визначальних особливостях світобачення та буття язичників-скандинавів.

По-перше, часо-простір стародавніх скандинавів складний: у світовій прірві (Гінуангаліпі) існує дев'ять світів (Альхейм, Вонахейм, Йотунхейм та інші), і кожен із них має своє місце. Утгард – “зовнішній простір”, Міргард – “середній двір” і т. ін.) [Скандинавська міфологія 2004: 465]: у “верхньому” просторі жили звичайно боги, і ті покійники, які за життя добрими вчинками заслужили на вічне перебування в “помешканні радості”, а в “нижньому світі” була не просто “палата мертвих” (Вальхалла), а й “володіння темряви” (Ніфльхем), де відбували свої провини грішники: десь посередині знаходилися палаци земних владик, чаклунів тощо.

Тобто, навіть найзагальніші уявлення скандинавів про космос достатньо чітко поділені на такі два полюси добро, радість

і світло та зло, темрява і п'ятьма, які вже тоді стали своєрідними спрямуваннями людських помыслів і прагнень.

Навіть морські й нерівні земні дороги (Біврест) й ті мали два основних напрями – до “верху” і до “низу” (до добра і до зла). Туди ж спрямовувалися й думки та помысли людей – всі вони час від часу пронизувалися блискавками. А от часові виміри носили більш-менш нейтральний щодо полюсів добра і зла характер.

По-друге, першими у Всесвіті (з волі Першоістоти – творця землі) повилися не боги і навіть не духи, а титани (щось “позитивне”, бо вони породили богів) і дракони (щось “негативне”, бо вони породили нечисть).

Від драконів ведуть свій родовід духи Скандинавії, а від титанів – боги. зокрема – рід головного бога – Одіна [Скандинавська міфологія 2004: 472].

А люди були знайдені на березі Світового океану у вигляді дерев'яних фігурок: жінки – з верби (Емба), а чоловіки – із ясеня (Аска) [Скандинавська міфологія 2004: 495].

По-третє, духи скандинавів досить рівномірно розділилися на злих (темних – Мімір, Ніссе, Соль, Елле та ін.) і добрих (світлих – Гарм, Громойль, Тусер, Умбурд та ін.) [Скандинавська міфологія 2004: 494-498].

А вічна боротьба між духами добра і зла найбільш реалістично відображала саму сутність природи і людського буття взагалі.

Духів, які готові були творити зло чи добро лише на “замовлення” (чи на “замовлення” людей), у скандинавських язичників було небагато – карлик Андварі, маленьке чудовисько Кронер та це мешканці могил Ульдри [Скандинавська міфологія 2004: 475].

По-четверте, зовсім по-іншому вели себе боги. Тут також була двополярна система. Але вона значно складніша.

Як уже було сказано, спочатку в родині титанів був народжений головний, всемогутній, багатогранний у своїх добрих і злих діяннях бог – Одін. І відповідно до того, що і як він творив (добро чи зло, праведно чи несправедливо тощо), цей бог

одержував етимологічно визначенні імена: коли – як праведний суддя, коли – як воїн-підкорювач і т. ін.

А найцікавішу роль відігравав Один під іменем Локи – комічний шарлатан і провісник закінчення когось або чогось, щоб показати багатолікість Одіна, скандинави іноді показували його в одному й тому ж епізоді чи в одній і тій же події і як Одіна, і як Локи, і навіть як Лодура (“оживлював стародавніх образів”) [Скандинавська міфологія 2004: 499] одночасно.

На жаль, за цією багатолікістю й багатогранністю важко визначити справжню домінуючу спрямованість Один на добротворення чи на зло творення. А з іншого боку, саме цей найбільш архаїчний праобраз (своєрідний архетип) єдиногобога чи не найкраще відобразив надзвичайно складну природу духовності самої людини взагалі: від істинного й реального прагнення й цілеспрямованості на добротворення до зловливого демонізму розгніваного владики.

По-п'яте, може саме тому, що таким був Один, а богів, які могли творити (знову ж таки на прохання й заклинання скандинавів) було найбільше: обожнені титани Йотуни і Ран, двійник Одіна – Удгарда-Локи, боги від духів – Алеви, богині долі – Норни, валькірія – Сігрдріва [Скандинавська міфологія 2004: 539], порушниця божих повелінь – Брюнхільд і найнижчі жіночі божества-помічниці богів і людей – Діси [Скандинавська міфологія 2004: 502] тощо.

Всі вони дуже добре “контролювали” й справедливо оцінювали вчинки людей і допомагали добро творцям та карали злотворців.

Менше було серед богів – добротворців, але саме вони визначали життя скандинавів – допомагали їм фактично у всьому: від бога мистецтв Брогі і захисника від звірів (вовків) Відара та ін. до богів родючості Больдр та охоронців мисливців – Улля.

А найменше у скандинавів богів-злотворців: Троллі – безпросвітно тупі велетні, що постійно шкодять людям, Фроді – жорстокий експлуататор жінок-рабинець, що крутять його млин та ще демон Тюр [Скандинавська міфологія 2004: 562-564].

По-шосте, обожнені люди, як обожнені русами князі (“Велесової книги”) – найчисельніше “населення” язичеських міфів, саг, пісень та інших епічних пам’яток Скандинавії, але про них можна говорити окремо.

Саме такими, обожненими героями й захисниками наповнені фактично і всі “дощечки” “Велесової книги”, але нині перш за все про тих богів русів, котрі показані в наших пам’ятках і енциклопедіях як справді духи і боги.

Одно тільки “Бібліографія” до названого вже видання В. Войтовича “українська міфологія” складає близько двох тисяч джерел. А на шестистах сорока сторінках представлено сотні духів, богів, боголюдей, видінь і марень тощо – все це також чекає своїх дослідників.

За цих умов можна лише назвати кілька близьких і відмінних ознак духовності пантеону духів і богів наших пращурів.

По-перше, часо-простір русів бачився не “верхнім” і “нижнім”, а цілісним – “Нава іде крізь Яву в Праву”, тобто добро твориться лише тоді, коли людина живе одночасно минулим і теперішнім, але й з добрими намірами йде у майбутнє.

Може саме тому ми й досі так щиро віримо в “світле майбутнє”, може тому кожен слов’янин-ледар усі свої кращі справи відкладає на “завтра”, а трударі говорять: “Що можна зробити сьогодні, не відкладай на завтра”.

А найкращий простір для русів – їхня Земля, бо на чужій вони не приживаються – безглузде переселення й повернення дружини князя Кіска – кращий тому доказ.

По-друге, майже двадцятитисячна історія русів подається в книзі не як абсолютне творення світу й людей, а як життя добрих і злих богів та обожнених предків – дійсно як безперервний поступ племен у процесі самозахисту й праці.

По-третє, першоджерелом усього живого уявляється русичам Дажбог, і він майже ніколи не виступає в ролі очевидного злотворця – цей бог втілює в собі все краще від прабатька [Велесова книга 2002: 236].

По-четверте, боги злотворці й злі духи – це перш за все найменш впливові сили та істоти. Вони фактично не є ні домі-

нантними, ні вирішальними. І саме тут у наших предків дуже багато спільного.

По-п'яте, у язичників-русів історія тримається на плечах, руках і мечах людей. Люди ж виступають і найяскравішими злотворцями, а найбільшим злом для русів було: зрада вірі і звичаям, родове безпам'ятство, втрата орієнтирів і цілей життя – саме з постановки цих проблем і починається “Велесова книга”.

Отже, якими б різними не були предки наших народів, якими б відмінними не були в них форми спрямувань на добротворення чи злотворення (духовність чи антидуховність), у нас спільне те, що скандинави і руси уже на перших своїх етапах існування одухотворили своє життя шляхом цілеспрямуваних їхніх помислів і дій переважно на добро і добротворення.

БІБЛІОГРАФІЯ

Велесова книга 2002 – Велесова книга. Славянские веды. – М.: Изд-во ЭКСМО-ПРЕСС, 2002. – 400 с.

Скандинавська міфологія 2004 – Скандинавская мифология:

Энциклопедия. – М.: Изд-во Эксмо; СПб.: Мидгард. 2004. – 592 с.

Українська міфологія 2002 – Українська міфологія. – К. Либідь, 2002. – 664 с.

Вікторія Зарва

МОДЕЛЬ ГЕРОЯ-ПРАВЕДНИКА В РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ 60-80-Х РР. ХІХ СТ.

У статті розглядаються особливості зображення концепції праведництва і героїв-праведників у прозі М. Лескова, І. Гончарова, Ф. Достоевського, Т. Шевченка, наголошується на неоднорідності цієї моделі.

This article examines the peculiarities of the image of the goodness concept and heroes-righteous persons in prose of Leskov, Goncharov, Dostoevskij, Shevchenko also it is emphasized on heterogeneity of this model.

Письменники І. Гончаров, Ф. Достоевський, М. Лесков, В. Короленко, Т. Шевченко не раз намагалися створити образ позитивної людини. Багато літературознавців досліджували